

לב להבין

גיליון ק"ג
פרשת מסעי
תשפ"ב

הבנה ועיון
במקרא
על סדר
פרשת השבוע

ענין בפרשה

לב לדעת

'אלה מסעי בני ישראל' – המשמעות הכפולה למסע הגדול

'אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים לצבאתם ביד משה ואהרן'. רבים נבוכו בדבר עניינה של פרשה זו, ותכלית כתיבת המסעות. והנה רש"י ציין למשל המובא בחז"ל, וכה הם הדברים במקורם: 'משל למלך שהיה בנו חולה הוליכו למקום אחד לרפאותו, כשחזרו התחיל אביו מונה כל המסעות, ואומר כאן ישנונו, כאן הוקרנו, כאן חששת את ראשך. כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, מנה להם כל המקומות היכן הכעיסוני, לכה נאמר: אלה מסעי'.

ולכאורה יש לשאול, ד'ערכך – ערבא צריך', ומעתה צריכים אנו לביאור מה מיישב המשל, ומה מוסיף לבאר לנו. עוד יש להבין את הנמשל שהסיקו 'כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, מנה להם כל המקומות היכן הכעיסוני'. ולכאורה יקשה, מדוע למניית המסעות יש משמעות של הזכרת המקומות שחטאו בהם. ואם משום הרמזים שדרשו בשמות המסעות, יקשה לך, מה נתחדש כאן יותר ממה שפירטה התורה בהרחבה את אותם המאורעות בשעתו, ומהי החשיבות המיוחדת להזכרתם פעם נוספת ברמיזה כזאת.

דומה שהפתח להבנת הענין ימצא דווקא בצורת פתיחת הפרשה 'אלה מסעי בני ישראל'. מקובלנו מחכמינו, שכל מקום שנאמר 'אלה' – פסל את הראשונות, 'ואלה' – מוסיף על הראשונות. היינו שאם הפרשה פותחת ב'ואלה' ב-ו' החיבור, אזי אות הוא שפרשה זו קשורה בתוכנה ובעניינה והיא כהמשך למה שקדם לה. אבל במידה והתורה פותחת ב'אלה' – אזי אנו יודעים שמתחיל כאן ענין חדש לחלוטין, שאינו שייך לעניינים שקדמו לו.

וממילא, כאן שהתורה פותחת 'אלה מסעי' – אנו למדים ש'פסל את הראשונות', ויש כאן מפנה במהלך הספר, שצריכים אנו לרדת למשמעותו.

והמתבונן יראה שינוי במה שכינה הכתוב אלה 'מסעי בני ישראל'. שהרי עד עתה כל הדרך הייתה היה מוגדרת כמסע אחד ארוך, שתכליתו להגיע אל הארץ המובטחת. אבל כאן, התורה מתייחסת אל כל הדרך שעשו, כרצף של מסעות רבים ושונים, אשר כל אחד קובע שם לכשעצמו.

וביאור העניין, שרק אחר שמגיעים אל תכלית המסע, ניתן לעמוד ולראות כי לכל תחנה ותחנה היה משמעות בפני עצמה שיצרה את הרצף שממנו הורכב המסע הגדול. ולזאת כיוונו חז"ל במשלם הקולע על המלך שהיה בנו חולה. שהרי בהליכתם, שמו המלך ובנו מגמתם רק להגיע לתכלית דרכם – לרפואתו של הבן. ורק לאחר שהשיגו את מבוקשם, פנה המלך להראות את בנו ולהתבונן על כל התלאה אשר מצאתם בדרך.

כן הוא הדבר בעניינינו – עד עתה התורה מעמידה את מסעם של בני ישראל במדבר – כמסע אחד ארוך – שתכליתו להגיע אל הארץ המובטחת וכל מעשה ומאורע נבחנו ביחס לתכלית – האם ריחק או קירב את דרכם אל הארץ המובטחת. אבל אחר שהגיע המסע לתכליתו, ועמדו על מפתנה של ארץ ישראל, זהו הזמן לבחון מחדש את המסע – ולגלות כי בעצם הוא היה מורכב מרצף של מסעות, אשר לכל אחד יש משמעות לכשעצמו.

ועצם מבט זה יש בו יחס של תביעה וחטא כלפי ישראל. כיוון שמכך עולה, שלא רק המטרה העליונה היא זו שעמדה כל הזמן לנגד עיניהם, ומבחינה מסוימת לא היה כאן את התכלית שאיחדה את כל המסע, אלא אדרבא – כל מסע ומסע היה סיבה בפני עצמו, ולא תמיד שמו לנגד עיניהם את המטרה הכוללת.

ספר במדבר, כל ענינו לתאר את בניית ישראל כעם השם. ודבר זה נבחן בהליכה אחר השם בארץ לא זרועה, כעם ההולך ומלכו בראשו. והנה עד עתה הספר מעמיד יחס של מסע שהולכים השם במדבר. אבל כאן, בעמדנו לקראת חתימת הספר, יש כאן יחס חדש לכל מה שהיה עד כה, והמסעות מיוחסים אל בני ישראל. ובשם של המסעות, נרמז הנהגתם של בני ישראל בשעתו, לטוב ולמוטב.

ואין כל זה בגדר נבואה שנצרכה לשעתה, אלא יש כאן לימוד לדורות. שהרי כל יצירתם והתהוותם לעם השם, היה אז בימי הכלולות - בהליכה אחר השם בארץ לא זרועה. נמצא שכל חיסרון כי ימצא - נעוץ כבר ביסוד בנייתו של העם, במקומות בהם העידה תורה עליהם כי כוונתם לא נכונה בשלימות עם הכוונה העליונה, ושמץ של דעת אחרת הייתה מעורבת בהם, בעת הלכם אחריו.

ואכן - אנו מוצאים כי ישיבתם בארץ לא עמדה לעולמים, ולאחר שרבו עוונותיהם - גלו הימנה. הנביא ירמיה תולה את כל זאת, בחסרונות שהיו כבר בימי הבראשית, וסיבת גלותם היא מחמת שלא השכילו ללמוד את משמעות המסע הגדול שעברו בשעתו במדבר, כמו שאנו קוראים בהפטרת פרשת מסעי:

"שָׁמְעוּ דְבַר יְיָ בֵּית יִצְחָק וְכָל מְשֻׁפְחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל: כֹּה אָמַר יְיָ מֵה מִצְאוּ אֲבוֹתֵיכֶם בִּי עוֹל כִּי רָחֲקוּ מֵעָלַי וַיֵּלְכוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיִּהְיֶה לָּהֶם: וְלֹא אָמְרוּ אֵיךְ יְיָ הַמַּעֲלֶה אֶתְּנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַמּוֹלִיךְ אֶתְּנוּ בְּמִדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוֹחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצִלְמֹנוֹת בְּאֶרֶץ לֹא עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא יָשָׁב אָדָם שָׁם".

ועל כן, בני ישראל מוצאים את עצמם שבים לאותה הדרך ממנו באו: "הֲלוֹא זֹאת תַּעֲשֶׂה לָּךְ עֲזָבָה אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּעַת מוֹלִיכָהּ בְּדֶרֶךְ: וְעַתָּה מֵה לָּךְ לְדֶרֶךְ מִצְרַיִם לְשָׁתוֹת מִי שַׁחֹר וּמֵה לָּךְ לְדֶרֶךְ אֲשׁוּר לְשָׁתוֹת מִי נְהָר: תִּיַּסְרָה רַעְתָּהּ וּמִשְׁבֹּתֶיהָ תוֹכְחָה וְדַעִי וְרָאִי כִּי רַע וָמָר עֲזָבָה אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְלֹא פָחַדְתִּי אֵלָיִךְ נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת".

אותם הפגמים והחסרונות בקבלת עול מלכות השם עליהם - חזרו ובצבצו ברכות השנים. ועל כן כתבה לנו התורה את ספר במדבר - להראות את הדרך הראויה כיצד יבנו בני ישראל מחדש את נאמנותם השלימה להשם, וכיצד יזכו לשוב ולנחול הארץ כבתחילה.

נחמתם של ישראל ותקוותם, נעוצה בהכרזה שנאמרה באזניהם, כהקדמה לפרשיות אלו: 'הֲלֹךְ וְקִרְאתָ בְּאָזְנֵי יְרוּשָׁלַם לֵאמֹר כֹּה אָמַר יְיָ זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרֶיךָ אֲהַבְתָּ כְּלוּלְתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בְּמִדְבָּר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה'. ובפשטות היה מקום לתמוה, שהרי לכאורה הכרזה זו מהווה סתירה לכל התוכחה שבאה לאחר מכן, המדברת לכאורה על החסרון בנאמנותם בימים אלו.

אבל האמת היא - שלפי מה שלמדנו, כבר בספר במדבר עצמו מצאנו ב' מבטים לראות את פני הדברים. רוב רובו של הספר מדבר על מסע שהלכו בני ישראל אחר השם, וכל הדרך בה זיככו את נאמנותם השלימה אליו. אבל בסופו ישנו גם מבט של 'אלה מסעי', אשר מונה ברמיזה את כל המקומות שהכעיסו לפניו.

בחסדי השם וברחמיו, זוכר לנו את אהבת הכלולות, כפי המבט שספר במדבר מנחיל עד עתה, שאנו עם סגולתו שהלכנו אחריו בארץ ציה, והיה כאן בעצם מסע ארוך של כנסת ישראל הדבוקה בנאמנות אחר השם גואלה. ולפי מבט זה - על כל פשעים תכסה אהבה, ועל כן נתרצה להעביר עוונותינו בכל עת.

ואף לאורך שנות גלותנו ישנם ב' מבטים אלו. על פניו נראה, כי אנו נזופים לפני המקום, נענשים על עוונותינו ועל הכעיסתנו לפניו. אבל במבט על עומק הדברים, יש כאן מסע דביקות ובניית הנאמנות של כנסת ישראל, התולה עיניה לקונה אף בעת היותה נתונה למשיסה, כדבר האמור: 'כָּל זֹאת בָּאתָנוּ וְלֹא שָׁכַחְנוּהָ, וְלֹא שָׁקַרְנוּ בְּבְרִיתָהּ'.

וכמו שמצינו בנביא הושע, שיעוד הגלות היא לשוב מחדש אל ימי הכלולות, לבנות את הקשר בצורה נכונה וראויה: 'לִכְן הִנֵּה אֲנִי מִפְתִּיחַ וְהִלַּכְתִּיךָ הַמִּדְבָּר וְדִבַּרְתִּי עַל לִבִּי: וְנָתַתִּי לָהּ אֵת כְּרִמְיָהּ מִשֶּׁם וְאֵת עֵמֶק עֲכֹר לִפְתַּח תִּקְוָה וְעִנְיָהּ שָׁמָּה כִּימִי נְעוּרֶיךָ וְכִיּוֹם צִלְתָּה מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: וְהָיָה כִּיּוֹם הַהוּא נְאֻם יְיָ תִקְרָא אִישִׁי וְלֹא תִקְרָא לִי עוֹד בְּעָלִי'.

זהו המבט שהנחיל רבי עקיבא - שהיה משחק כאשר ראה שועל יוצא מבית קדשי הקדשים. הדרך היחידה שתוכל להתקיים נבואתו של זכריה - היא רק כאשר תתקיים נבואתו של אוריה, ויזככו ישראל בליבם את אותה אהבה שאינה תלויה בדבר.

ימי בין המצרים - ביסודם נתקנו לימי אבלות וצער, אשר בהם כל איש ישראל נועד להתייחד עם כאבה של האומה. הן אמנם שזהו עיקרו של יום, אך מקום יש בראש לשני תפילין, ודווקא מתוך עומק היגון - מתנוצצת הבשורה והישועה. המבט האמיתי על פני הדברים אומר, שכל הגלות אינה אלא תהליך של תיקון וצמיחת ישועה, בו מתגלית אהבתם של ישראל ונאמנותם למקום, וההליכה אחריו בכל עת ועונה. ואף עוצם אהבת השם מתגלה בכל מה שטוב ומיטיב לנו אף כימים אשר גלינו מעם שולחנו.

דומה כי הזמן המסוגל להשקפה עליונה זו הוא דווקא יום השבת, בו כל עקתין שביקין ושכיתין. בפניא מעלי דשבתא, זוקף היהודי את גבו השחוח מעול הגלות, וחזותו מבחיקה באור חדש, מעין העולם הבא. הנהרה השפוכה על פניו היא מעין שופריה דרבי עקיבא, שכל ימיו חי בבחינה זו של 'מזמור שיר ליום השבת - טוב להודות להשם'.

זוהי גם השעה הכשרה לתת את הטעם העליון על פני הדברים: 'ארבעים שנה אקוט בדור' - הפעם התוכחה מתנגנת בנעימות, והלימוד-זכות לא מאחר מלבוא - 'ואומר עם תועי לבב הם, והם - לא ידעו דרכי'. עדיין לא עמדו על דרכי השם, עוד לא גדלו והבינו ולמדו, 'אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחת'. כביכול היה כאן עידנא דריתחא, שאינו מייצג את המבט הכולל.

ועל ענין זה סובב הולך כל הסדר שנתקן לאמרו בזמן קבלת השבת - המזמורים אשר מדברים על הופעת כבוד השם בעת הגאולה העתידה, והפיוט 'לכה דודי' שנוסד על גאולתה של ירושלים וכנסת ישראל, ושיבתה לימי תפארתה.

באותה העת, בה אנו מתנערים מן העפר ועוטים את מחלצות השבת, נהגו ישראל קדושים לקרוא את מגילת שיר השירים - קודש הקדשים. מגילה נשגבה זו, נותנת לנו את המבט הנעלה על פני הדברים, ויוצקת משמעות חדשה למסע הגדול, לביקוש לכיסופים ולערגה המפעמים בתוך כל אשר מצאתנו.

וכפי שכתב רש"י בפתחתו לשיר השירים: 'ואומר אני, שראה שלמה ברוח הקודש שעתידין ישראל לגלות גולה אחר גולה, חורבן אחר חורבן, ולהתאונן בגלות זה על כבודם הראשון, ולזכור חיבה ראשונה אשר היו סגולה לו מכל העמים לאמר: 'אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה', ויזכרו את חסדיו ואת מעלם אשר מעלו, ואת הטובות אשר אמר לתת להם באחרית הימים. ויסד הספר הזה ברוח הקודש, בלשון אשה צרורה אלמנות חיות, משתוקקת על בעלה, מתרפקת על דודה, מזכרת אהבת-נעורים אליו, ומודה על פשעה. אף דודה, צר לו בצרתה, ומזכיר חסדי נעוריה ונוי יופיה וכשרון פעליה, בהם נקשר עימה באהבה עזה - להודיעה, כי לא מלכו ענה, ולא שילוחיה שילוחין, כי עוד היא אשתו והוא אישה, והוא עתיד לשוב אליה'.

סוד דבקותה של כנסת ישראל - זוהי אותה היכולת המופלאה לגלות את האהבה המסותרת השזורה בתוך התוכחה המגולה: 'כי לא מלכו ענה, ולא שילוחיה שילוחין, כי עוד היא אשתו והוא אישה, והוא עתיד לשוב אליה'. זהו השיח הנעלם בינה לבין קונה, איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת.

מעולם לא השכילו האומות להשיג את פשרה של אותה נאמנות שאין לה קץ ותכלה - 'מה דורך מדוד שכך השבעתנו'. אם יתן איש את כל הון ביתו לרדת לעומקה של אותה אהבה - בוז יבוזו לו. אבל לעתיד לבוא, עת יבוא המסע הגדול לסיומו, תשוב הרעיה לחסות בצל דודה לעין כל, כבקשתה וכמשאלת ליבה 'מי יתנך כאח לי... גם לא יבוזו לי', ואז תגלה ותתוודע - עוצם האהבה שליהטה כל העת כמסתרים, בבחי' 'אחותי' - שנתאחו לי בגלות'.

ובאותו הזמן - ימלא שחוק פינו ולשוננו רינה, ועל כרחם יאמרו הגויים: 'הגדיל ה' לעשות עם אלה'. ישמח ישראל בעושו - בני ציון יגילו במלכם, ושיר חדש יתרונו בראש כל חוצות: 'מזמור, שירו ליי שיר חדש - כי נפלאות עשה, הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו; הודיע יי ישועתו - לעיני הגוים גלה צדקתו; זכר חסדו ונאמנותו - לבית ישראל, ראו כל אפסי ארץ - את ישועת אלהינו'.